

Трибуна молодого науковця

УДК 343.851

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2025-1.14>

І. С. Панасюк, аспірант
Державного податкового університету

ДЕТЕРМІНАНТИ СКОЄННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК

У статті досліджено детермінанти, що впливають на кримінальні правопорушення, що вчиняються у сфері діяльності кредитних спілок. Окреслено, що запобігання кримінальним правопорушенням у діяльності кредитних спілок є неможливим без вивчення їхньої природи, сутності, закономірностей розвитку, а також причин, які їх викликають, і негативних наслідків. Зазначено, що до детермінантів, які впливають на правопорушення у цій сфері, варто віднести середньострокові і довгострокові фактори. Середньострокові фактори впливають на трансформацію суспільства протягом приблизно сорока років, під час яких відбуваються суттєві зміни в економічному функціонуванні. Довгострокові причини економічної злочинності, в свою чергу, кореняться в соціально-економічних суперечностях розвитку суспільства, змінах форм власності, викликах інтеграції країни у світовий ринок, традиціях економічного життя, а також у характері правового та інформаційного забезпечення підприємницької діяльності.

З'ясовано, що до причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок можна віднести соціально-економічні, організаційно-управлінські та правові фактори. Слід зазначити, що до об'єктивних соціально-економічних чинників, що впливають на економічну злочинність, слід віднести соціально-економічну кризу в державі, а також втрату історичних традицій і моральних норм, які ґрунтуються на повазі до приватної власності, чесному заробітку та добросовісній фінансовій діяльності.

Однією з нормативно-правових проблем, що впливають на рівень економічної злочинності, є відсутність чіткої спеціалізації правоохоронних та контролюючих органів на законодавчому рівні. В свою чергу, це призводить до дублювання функцій різними підрозділами правоохоронних органів. Організаційно-управлінські чинники, що сприяють появі економічних злочинів, включають недоліки в функціонуванні механізму державного управління економічними процесами.

Ключові слова: детермінанти, кримінальні правопорушення, кредитні спілки, фінанси, фінансово-кредитні відносини.

I. S. Panasyuk. Determinants of the commitment of criminal offenses in the sphere of activity of credit unions

The article identifies determinants affecting criminal offenses in the sphere of credit union activity. It outlined that the prevention of criminal offenses in the sphere of credit union activity is impossible without studying their nature, essence, patterns of development, as well as the causes that cause them and negative consequences. It is noted that the determinants affecting offenses in this sphere include medium-term and long-term factors. Medium-term factors affect the transformation of society for approximately forty years, during which significant changes occur in economic functioning. Long-term causes of economic crime, in turn, are rooted in the socio-economic contradictions of the development of society, changes in forms of ownership, challenges of the country's integration into the world market, traditions of economic life, as well as in the nature of legal and information support for entrepreneurial activity.

It found that the causes and conditions contributing to the commission of criminal offenses in the field of credit unions include factors such: socio-economic, organizational-management and legal. Objective socio-economic factors influencing economic crime include the socio-economic crisis in the country, as well as the loss of historical traditions and moral norms based on respect for private property, honest earnings and conscientious financial activity. One of the regulatory and legal problems affecting the level of economic crime is the lack of clear specialization of law enforcement and control bodies at the legislative level. This, in turn, leads to duplication of functions by various structural divisions of these bodies. Organizational and management factors contributing to the emergence of economic criminal offenses include shortcomings in the functioning of the mechanism of state management of economic processes and in the process of forming its apparatus.

Key words: determinants, criminal offenses, credit unions, finance, financial and credit relations.

Постановка проблеми. Становлення та розвиток кредитних спілок, як самостійних фінансових утворень відбувається в непростий для України час. Нині населення, особливо економічно активна його частина, добре усвідомило, що необхідно шукати різні форми соціального самозахисту, залишаючи при цьому невеликий відсоток заощаджень в середині країни. У цьому контексті кредитні спілки, чи не найбільше відповідають принципам соціально орієнтованої економіки, заснованої на засадах взаємодопомоги. Однак, на ринку

фінансових послуг, на даний момент, функціонують організації, діяльність яких не відповідає ліцензійним вимогам.

Результати кримінологічних досліджень та дані правоохоронної практики свідчать про те, що розвиток ринкових фінансово-кредитних відносин супроводжується криміналізацією даної сфери, зростанням рівня злочинності, у тому числі й службової. З кожним роком збільшується число громадян, які порушують порядок, знижується критичність оцінок антигромадської діяльності. Тому ефективна організація боротьби зі злочинністю, зокрема, у сфері діяльності кредитних спілок, ефективна запобіжна діяльність можливі тоді, коли є повне і чітке уявлення про саму злочинність, про її масштаби та причини.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Теоретичними основами дослідження детермінантів, що впливають на кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок вивчали такі науковці, як: В. О. Басай, О. О. Гудзовата, А. А. Довгополик, В. Ільчук, О. Єлісєєва, В.М. Купрієнко, С. Лепех, О. О. Луцишин, Р. М. Поліщук, В. М. Прасюк, О. О. Савчук, Є. Сич, Г. Стоянов та інші.

Мета дослідження: визначити детермінанти, що впливають на кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок.

Виклад основного матеріалу. Одним із ключових напрямків ефективної боротьби зі злочинністю є усунення причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень. Тому запобігання правопорушенням у будь-якій сфері пов'язане з вивченням джерел їх появи. Неможливо запобігти кримінальним правопорушенням у діяльності кредитних спілок, не дослідивши їх природу, сутність, закономірності розвитку, причини їх виникнення та негативні наслідки. Успішна реалізація запобіжних заходів можлива лише на основі науково обґрунтованих уявлень, про причини злочинності та глибокого аналізу умов, пов'язаних із злочинністю в тій чи іншій сфері. У системі суспільних відносин криміногенні та антикриміногенні явища і процеси взаємопов'язані та виступають, як діалектичні протилежності. Вони одночасно впливають на суспільну свідомість, проте відображаються, сприймаються та оцінюються колективним розумом по-різному. Як наслідок, криміногенні явища і процеси закономірно визначають вибір протиправного шляху досягнення цілей лише певної частини людей, насамперед тих, хто має антисуспільну спрямованість свідомості [1, с. 112-113].

Проблема визначення злочинності та її окремих видів є однією з ключових у кримінології і має суттєве значення для здійснення ефективних профілактичних заходів з боку правоохоронних органів. При аналізі поняття причин злочинності через призму філософського вчення про причинність, поряд із терміном «причина», що викликає певний наслідок, обов'язково виникає поняття «умова». Умова сама по собі не є причиною наслідку, але вона сприяє тому, щоб причина «здійснила свою дію», відкриваючи шлях для вчинення кримінального правопорушення. Також кримінологія використовує поняття «детермінанти», яке охоплює обидва ці терміни, а саме «причини» та «умови». Це зрозуміло, оскільки причини та умови є складовими частинами процесу детермінації, до якого, окрім них, входить також наслідок [2, с. 12-13].

Загальнофілософське поняття детермінізму, відображає залежність певних явищ у їхньому існуванні, а також їхню трансформацію під впливом різних чинників, тобто інших явищ. Це відношення детермінації пов'язане з уявленням про закономірний характер існування та змін у дійсності, адже саме поняття закономірності підтверджує думку, що все, що існує і виникає у світі, зумовлено певними стабільними та активними чинниками. У науковій літературі термін «детермінанти злочинності», зазвичай охоплює причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень. В. О. Басай вважає, що причинами злочинності є процеси та явища, які безпосередньо призводять до її виникнення. Вивчення причинності в кримінології є важливим не лише для теоретичних досліджень, а й для практичних заходів, оскільки дозволяє боротися зі злочинністю не лише за допомогою правоохоронних органів, але й шляхом використання економічних, соціальних та інших ресурсів, якими можуть розпоряджатися суспільство і держава [3, с. 183-184].

Детермінанти, що впливають на кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок слід розглядати через встановлення середньострокових та довгострокових факторів, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у цій сфері. Середньострокові фактори впливають на трансформацію суспільства протягом певного періоду, який триває приблизно сорок років. У цей час відбуваються значні зміни в економічному функціонуванні. Що стосується довгострокових причин економічної злочинності, то вони коріняться в соціально-економічних суперечностях розвитку суспільства, змінах форм власності, викликах інтеграції країни у світовий ринок, традиціях економічного життя, а також у характері правового та інформаційного забезпечення підприємницької діяльності. Фактори економічної злочинності охоплюють негативні соціально-економічні явища та процеси, які мають різні детермінуючі значення, включаючи казуальні. Проте, в їхній сукупності та взаємодії вони створюють, сприяють, трансформують і визначають існування та прояви економічної злочинності [4, с. 107-108].

Основними чинниками економічної злочинності в нашій країні різні дослідники вважають диспропорції в економічному розвитку, невідповідність між економічними потребами та можливостями їх задоволення, а також між інтересами розвитку окремих галузей економіки, економічними інтересами окремих суб'єктів господарювання, індивідуумів і суспільства в цілому. Застосовуючи багатофакторний підхід, можна ефективніше і змістовніше класифікувати сфери суспільного життя, які впливають на економічну злочинність.

Відтак, можна виділити такі чинники: економічні, політичні, правові, психологічні, організаційні, демографічні та технічні [5, с. 218-219].

В залежності від регіонального охоплення та масштабу їх впливу, ці чинники можна розподілити на: загальнодержавні, регіональні, місцеві, макросоціальні, мікросоціальні та індивідуальні. Крім того, можливе групування за типами економічних правопорушень та рівнем кореляційної залежності. Отже, комплекс причин економічної злочинності включає широкий спектр детермінантів, які відрізняються як за своїм походженням, так і за механізмом впливу на злочинність. З цієї точки зору їх доцільно поділити на загальні (опосередковані) та спеціальні (безпосередні). Загальні фактори впливають на кримінальну ситуацію в цілому. Аналізуючи думки вчених, можна виокремити такі групи причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок: соціально-економічні, організаційно-управлінські та правові. Розглянемо детальніше кожен з них [6, с. 119-120].

Соціально-економічні фактори в контексті кримінологічних детермінант економічної злочинності є ключовими, оскільки вони впливають не лише на поведінку окремих осіб, а й на криміногенну ситуацію в суспільстві загалом. Соціально-економічні чинники складають комплекс історично змінних негативних явищ в економічному житті суспільства, які, з одного боку, формують певний рівень економіко-правової свідомості громадян, а з іншого – створюють умови в сфері виробництва, розподілу та обміну матеріальних благ для задоволення їх життєвих потреб злочинним шляхом [7, с. 136-137]. Причини економічної злочинності, в першу чергу, кореняться в економічних відносинах будь-якої соціальної системи, її протиріччях, дисбалансах господарського механізму, недоліках економічного планування, а також в існуючій системі розподільчих відносин. Витоки соціально-економічних причин сучасної економічної злочинності кореняться в розвитку економічних процесів, що мали місце ще в радянський період. Перехідний етап, пов'язаний із впровадженням принципів ринкових відносин у легальну економіку, перерозподілом власності та зростанням впливу зовнішньоекономічних факторів, призвів до суттєвої трансформації організованих злочинних груп. Це проявилось в їхній подальшій професіоналізації, чіткішому розподілі на «загальнокримінальні» та «економічні» елементи, вдосконаленні матеріально-технічної бази, комерціалізації діяльності та, що найважливіше, інтеграції в легальний бізнес. У таких умовах організована злочинність набула характеру економічного явища, підкріпленого фінансовими інтересами. Розкрадання державної власності через порушення процедур приватизації, здійснення незаконних угод у кредитно-фінансовій сфері та зовнішньоекономічній діяльності, а також ухилення від сплати податків стали основними джерелами надприбутків для організованих злочинних угруповань [8, с. 315-316].

Отже, до об'єктивних соціально-економічних факторів, що впливають на економічну злочинність, можна віднести соціально-економічну кризу в країні, втрату історичних традицій і моральних норм, які базуються на повазі до приватної власності, чесному заробітку та добросовісному фінансовому бізнесі. Серед інших чинників варто зазначити значний податковий тягар, високий рівень тіньової економіки, пасивну позицію держави щодо кримінальної еліти, а також високий рівень корупції і хабарництва, а також відсутність прозорості та чесної конкуренції. Причини економічних кримінальних правопорушень мають як об'єктивні, так і суб'єктивні аспекти. Тому для розуміння економічної злочинності важливо виділити обставини, які не лише спричиняють її виникнення, але й підтримують на макрорівні, у конкретній сфері організаційно-господарської діяльності, а також на індивідуальному рівні в життєдіяльності людей при вирішенні особистих економічних проблем [9, с. 136-137].

Наступний аспект стосується нормативно-правових детермінантів. Недоліки в правовому регулюванні економічних відносин є одним із ключових чинників, що сприяють стійкому криміногенному розвитку в економіці. Серед них варто виділити, перш за все, недосконалість законодавчої бази та інших нормативних актів, які регулюють діяльність як суб'єктів господарювання, так і правоохоронних та контролюючих органів. Правові заходи, що регулюють економічні відносини, можуть мати негативний вплив на криміногенну ситуацію, якщо вони не відповідають завданням соціально-економічного розвитку суспільства та вимогам об'єктивних економічних законів. З кримінологічної точки зору це є важливим аспектом для розуміння правових факторів, що детермінують економічну злочинність. Закони та підзаконні нормативні акти, які були ухвалені протягом років незалежності з метою регулювання ринкових економічних відносин, здебільшого мали декларативний та абстрактний характер, не створюючи надійних бар'єрів для зростання економічних кримінальних правопорушень. Суперечливість, внутрішня неузгодженість, безсистемність і неврегульованість механізму їх реалізації є характерними рисами законодавства перехідного періоду. Однією з проблем нормативно-правового характеру, що впливає на рівень економічної злочинності, є відсутність чіткої спеціалізації правоохоронних і контролюючих органів на законодавчому рівні, що, в свою чергу, призводить до дублювання функцій різними їх структурними підрозділами. Іншою проблемою є правові колізії, пов'язані з механізмом отримання правоохоронними органами інформації, що є комерційною або банківською таємницею, а також даними, які стають відомими в процесі виконання контрольних функцій державними регуляторами. Досить часто на практиці виникають випадки безпідставної відмови у наданні цієї інформації. Це призводить до збільшення латентності правопорушень і зниження ефективності профілактичної роботи. Не менш складним завданням під час розслідування розкрадань та інших небезпечних посягань на фінансові

ресурси є пошук правових підстав для залучення в якості спеціалістів фахівців контролюючих або інших спеціалізованих органів [10, с. 337-338].

До організаційно-управлінських чинників, які сприяють виникненню економічних кримінальних правопорушень, відносяться недоліки в роботі механізму державного управління економічними процесами та формуванні його апарату. Це також включає виконання контрольно-розпорядчих функцій без урахування їх економічної доцільності та завдань профілактики економічної злочинності. Існування цієї групи детермінант, насамперед, пов'язане з недоліками в діяльності правоохоронних і контролюючих органів, зокрема в аспектах їх структурної організації, виконання основних і додаткових функцій, підготовки та розстановки кадрів тощо. Наразі не існує чіткого механізму взаємодії між правоохоронними органами, контролюючими установами та елементами економічної системи. До недоліків діяльності правоохоронних органів можна віднести кілька важливих аспектів [11, с. 41-42]. По-перше, відсутній чіткий механізм взаємодії між правоохоронними органами, а також з контролюючими органами і суб'єктами господарювання. По-друге, працівники правоохоронних органів часто стикаються з проблемами, пов'язаними з недостатнім фінансуванням для проведення ревізій, аудиторських перевірок та залучення спеціалістів. По-третє, на практиці спостерігаються випадки, коли працівники, які займаються викриттям економічних правопорушень, виконують функції, що не відповідають їх основним завданням, наприклад, вирішення господарських питань. Однією з основних проблем організаційно-управлінського характеру є недосконала система відбору кандидатів на посади в структурних підрозділах правоохоронних органів. Через неякісний розподіл посад у підрозділах можуть працювати лише молоді спеціалісти або особи з недостатньою професійною кваліфікацією.

Висновки. Підводячи підсумки, можна сказати, що одним із основних напрямків ефективної боротьби зі злочинністю є усунення причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень. Неможливо запобігти кримінальним правопорушенням у діяльності кредитних спілок, не дослідивши їх природу, суть, закономірності розвитку, а також причини, що їх викликають, і негативні наслідки. Детермінанти, що впливають на кримінальні правопорушення в діяльності кредитних спілок, варто аналізувати через призму середньострокових і довгострокових факторів, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у цій сфері. Середньострокові фактори впливають на трансформацію суспільства протягом приблизно сорока років, під час яких відбуваються суттєві зміни в економічному функціонуванні. Довгострокові причини економічної злочинності, в свою чергу, кореняться в соціально-економічних суперечностях розвитку суспільства, змінах форм власності, викликах інтеграції країни в світовий ринок, традиціях економічного життя, а також у характері правового та інформаційного забезпечення підприємницької діяльності.

Зокрема, можна виокремити такі групи причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок: соціально-економічні, організаційно-управлінські та правові. До соціально-економічних факторів, що впливають на економічну злочинність, можна віднести соціально-економічну кризу в країні, втрату історичних традицій і моральних норм, які базуються на повазі до приватної власності, чесному заробітку та добросовісному фінансовому бізнесі. До організаційно-управлінських чинників, які сприяють виникненню економічних кримінальних правопорушень, відносяться недоліки в роботі механізму державного управління економічними процесами та формуванні його апарату. Це також включає виконання контрольно-розпорядчих функцій без урахування їх економічної доцільності та завдань профілактики економічної злочинності. Стосовно правових факторів, то в правовому регулюванні економічних відносин слід виокремити такі недоліки, а саме: недосконалість законодавчої бази та інших нормативних актів, які регулюють діяльність як суб'єктів господарювання, так і правоохоронних та контролюючих органів. Правові заходи, що регулюють економічні відносини, можуть мати негативний вплив на криміногенну ситуацію, якщо вони не відповідають завданням соціально-економічного розвитку суспільства та вимогам об'єктивних економічних законів.

Список використаних джерел:

1. Довгополик А. А. Адміністративно-правове регулювання порядку створення та діяльності кредитних спілок в Україні: дис...канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2011. 254 с.
2. Купрієнко В. М. Запобігання злочинам у сфері діяльності кредитних спілок в Україні : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Кривий Ріг, 2020. 20 с.
3. Басай В. О. Запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні: дис...докт. філос.: 081 – Право. Київ, 2021. 295 с.
4. Савчук О. О. Економіко-правове регулювання діяльності небанківських кредитних установ в Україні з урахуванням питань адаптації до законодавства Європейського Союзу: 12.00.04. Харків, 2021. 220 с.
5. Гудзовата О. О. Механізми реалізації грошово-кредитної політики в системі зміцнення фінансової безпеки України : дис...докт. юрид. наук: 21.04.01. Київ, 2019. 421 с.
6. Прасюк В. М. Адміністративно-правове регулювання державного фінансового контролю за законодавством України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2020. 227 с.

7. Поліщук Р. М. Фінансово-правове регулювання відновлення платоспроможності страховиків або визнання їх банкрутами: дис...докт. філософ. : 081 «Право». К., 2021. 234 с.
8. Сич Є., Ільчук В., Гавриленко Н. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 428 с.
9. Луцишин О. О. Кредитні спілки на ринку фінансових послуг України: проблеми та пріоритети розвитку. *Світ фінансів*. 2016. № 8. С. 135–139.
10. Лепех С. Кредитні спілки в Україні: історія і сучасність. *Вісник Львівського університету*. № 36. 2001. С. 336–339.
11. Єлісєєва О., Стоянов Г. Сучасний стан розвитку кредитних спілок України. *Фінансовий сектор*. 2013. № 4. С. 40–43.